

TURKÇÖE ii

-(I)v,-Av eki, her zaman bu ekilde kalmamı , bazı Türk lehçe ve ivelerinde -ı,-i,-u,-ü; -uu,-üü,-oo,-öö hâlini almı tır:

(< okuv < okug, Tat.), (< bar-ıv/ıg Tat),
(< kil-üv/ıg), (< oku-v, Krg), (< ayıpla-v, Krg) "ayıplama", (< bildiri-v, Krg) "bildirme", (< buk-ıgu Krg) "buka ı, pranga", (< bile-gü Krg) "bile i ta ı", (< ö ö-: bir madeni e elemek Krg) "e e", (< köpür-üv/üg Krg) "köprü", (< açı-v/g Krg) "acı; ek i", (< agrı-v/g Ykt) "acı", (<a at-uv/ıg, ahāt-: yedirmek, doyurmak Ykt). (< iç-ıv/ıg, Ykt) "is-: içmek"

Yukarıdaki örneklerden de anlaşıla ı gibi -(I)v,-Av eki, u fonksiyonlarla karımıza çıkmaktadır:

1. bildiriv "bildirme", atuv "kur unlama" vb.

bu av "buka ı", jabuv "örtü" (Kzk), egev, ka av vb.

3. a uv "acı, ek i" (Kzk) (Krg. açuu), karav "cimri, pinti" (kara-: bakmak, tabi olmak Kzk), bitev "kapalı, deliksiz" (bite-: kapamak Kzk) vb.

4. asuv "geçit, geçme yeri" (Kzk) (Kkp. asıv, Krg. a uu), köktöö "ilk bahar otla ı, mer'a" (< kök+le-v) (Krg), küzev "son baharda oturulan yer" (< küz+e-v) (Kzk)

5. atav "gram. yalın hâl" (< at/d+a-v) (Kzk.Kkp), jal av "gram. ek" Gal a-: eklemek, ilâve etmek) (Kzk) (Krg. calgoo) vb.

Türkiye Türkçesi dıındaki Türk lehçe ve ivelerinde yaygın ve i lek olarak kullanılan söz konusu ek, Türkiye Türkçesinde i letilmemektedir. Dilimizde daha çok halk a ızlarında kullanılan "namazla" (seccade) gibi kelimelerde bu ekin izleri mevcuttur (< namaz+la-gu). Yazı dilimizde yakın dönem kelimeleri olarak karımıza çıkan

(< sayıl-av), gibi kelimeler, di er lehçe ve ivelerde ya ayan -(I)v ekinden faydalanılarak yapılmı tır. Bunlardan lehçelerde "seçim, seçme i i", "sınamak, tenkit etmek, kusurunu söylemek; ara tırmak, dikkatle incelemek", "söylemek; söylenmek, ba ırmak" gibi, ekin yukarıda belirtilen i levleri çerçevesine uygun anlamlara gelmektedir. Bir ana dilin ubeleri konumunda olan lehçe ve ivelerin, gerekti inde birbirlerinden ek veya kelime almaları kadar tabii bir ey olamaz. Bu tür alı veri ler, eskiden beri vardır. Alman bu ekler veya kelimeler, eki/kelimeyi alan ive/lehçenin genel görüntüsünü bozmaz, belki zenginlik ve çe itlilik kazandırır. Hatta, dil birli i meselesinde, Türk boylarının birbirlerini daha iyi anlamaları

meselesinde bu tür alıntılar, boylar arası birle tirircilik görevini de üstlenmi olmaktadır. Ümmet döneminde Arapça ve Farsçadan aldı ımız birçok ek ve kelime, belli ölçülerde kalmak kaydıyla dilimize zenginlik ve i leklilik kazandırmı tı. Cumhuriyet döneminde yapılan gibi kelimelerde bulunan -tay,-tey eki de Mo olcadan alınmı tır. Bu eklerle imdi yeni kelime yapılmamaktadır. Ekle yapılan kelimeler de dilimize zenginlik getirmi tir. Ancak dikkat edilmesi gereken husus, bu tür eklerin kendi dilimizin/ ivemizin ekleri oldu u inancının, bilgisinin olu maması ve bunlara bakarak dilin/ ivenin genel morfolojik yapısının de i mesine imkân verilmemesidir. Zira unutulmamalıdır ki kelime yapımında kullanılması gereken ekler, o ivenin i lek ekleridir.

KISALTMALAR:

CC Codex Cumanicus	Kkp. Karakalpak T.
Krg. Kırgız Türkçesi	Kzk. Kazak Türkçesi
Özb. Özbek Türkçesi	Tat. Tatar Türkçesi
TmT. Türkmen Türkçesi	Ykt. Yakut (Saha) T.

KAYNAKLAR:

Grönbech, K. 1992, Kuman Lehçesi Sözlüsü Codex Cumanicus'un Türkçe Sözlük Dizini, 238 s. Kültür Bakanlığı ı Yay. Ankara

Karamanlıo lu, A.F. 1994, Kıpçak Türkçesi Grameri, 164 s. Türk Dil Kurumu Yay. Semih Ofset Matbaacılık Yayıncılık ve Ambalaj San. Ltd. ti. Ankara

Karıla tırmalı Türk Lehçeleri Sözlü ü, 1992, 1183 s. Kültür Bakanlığı ı Yay. Ba bakanlık Basım Evi, Ankara

Karakalpak Tilinin Tüsindirme Sözlüğü, 1992, Tört Tomlık, Özbekstan Respublikası limler Akademiyası Karakalpakstan Bölümünüfi N.Devkaraer Atında ı Til hem Edebiyat nstitütü, Nökis

Kazak Tilinin Tüsindirme Sözdüğü, (Redaktörü K.Kenesbaev), 1959 (I.Cilt), 1961 (II.Cilt) SSR. ılım Akademiyasının Baspası, Almatı

Kiri çio lu, M.F. 1994, Saha (Yakut) Türkçesi Grameri, 136 s. Türk Dil Kurumu Yay. Ankara

Vasiliev, Y. 1995, Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük, 311 s. Türk Dil Kurumu Yay. Ankara

Zülfıkar, H. 1991, Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları, 213 s. Türk Dil Kurumu Yay. Ankara

Kâinat, bilgi vasıtası ile münasebetleri sa lanan varlıklar bütünüdür. çğüdü ve ö renme kaynaklı bilgiler, varlıklar dünyasını anla ma sistemleri ile doldurmu tur.Bu sistemlerin en geli mi i de göstergelerden kurulu dildir.

Kelime veya kelime grupları vasıtasıyla varlıkları belirleriz, onları kâinat bütününden ayırır, "bilgi" haline getiririz, cümlelerle de ifade ederiz. Ses tabiîdir, sesin anlamlı birime dönü mesi onu sosyal yapar ve böylelikle kelime olu ur. Anlam ta imamaları bakımından bütün ba lı morfemler ve tabii ki edatlar hatta birle ik fiiller kuran yardımcı fiiller, sosyal olan kelimedenden ziyade tabiatın malı olan sese yakındır. Ba lı morfemlerin asıl morfemlere göre tabiîli i bizi, cümle söz konusu oldu unda cümleye göre kelimenin de sosyal olu una ra men ba lı morfemlere daha yakın durdu u sonucuna götürür. Çünkü kelimeler mermi gibidir, kendini ate leyecek mekanizmadan ayrı, sözlükte durduklarında çakıl ta ından farksızdırlar. Kelimeyi sözlükten alır cümleye yerle tirirsek dilin, dolayısıyla kelimenin varlı ı gerçeikle ir. Dolayısıyla mahiyeti itibarı ile dil

çalı malarında somut sonuçlara ula mak güçtür. Seussoure'den bu yana dil çalı malarının esasları kelime-tu la, cümle-yapı benzetmesi üzerine belirlenmi tir. Sözlük malzemesinin daima ikinci planda kaldı ı bu çalı malarda elde edilen sonuçlar çok zaman netle tirilememi ancak bir "teori" olarak ortaya konabilmi tir. Türkçenin de içinde bulundu u dil grubu için bu yüzden Ural-Altay Dilleri Teorisi genel adı altında çalı malar yapılmakta ve söz konusu diller Ural-Altay Dil Grubu olarak adlandırılmaktadır.

Yazı dilleri ancak bin be yüzü yıllara dayanan Finlilerin Fin-Ugor dillerinin tarihi üzerine daha Hint-Avrupa dilticili inin Grimmlerce 1730'larda tesadüfen ke finden önce ba layan çalı maları, yine yazı dilleri 1400'lere ancak dayanan Macarlann-Macarlar 1001'de, Finliler de 1400'de Hıristiyan olup aynlmı lardır-yurt tutu maceralarını tesbit gayretleri sayesinde ata diyarımızda, Çin'de, Tibet'te, Sandor Kosoma yol açıcılı ında yaptıkları geziler ve nihayet Bopp tarafından ilkin ekillendirilen Hint-Avrupa dilticili inin serpilmesi, Sinoloji çalı maları ve

* Bu yazıdaki ço u görü ü hocam Prof. Dr. Günay Karaa aç ve Dr. Mustafa Oner'den dinledim. Sadece yazar adı vererek yapılan alıntılar u iki kaynaktan dir. : Az i Ya - Olcas Süleyman , çev. N. Sefero lu , haz. K.V.Nerimano lu , F.Türkmen , M.Öner, Ankara - 1992 ve "Ural - Altaycanın Anlamı", T. Sebeok, E.Ü. Türk Dili ve Edb. Ara tırmaları Dergisi VII. sayı, (1993) çev. Prof. Dr. Günay Karaa aç. **¹ Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. f türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Ara tırma Görevlisi

bunca ekolün kendi amaçlarını gerçekle tirmek u runda hep bir dolgu malzemesi olarak kullanmaları pahasına da olsa Altay istik ve Türkoloji bir hüdayi-nabit kabilinden üzerinde yapılmı her çalı madan ıslık sesleri yankılansa da 265 yıldır bir var bir yok,hem var hem yok misali muhayyel (!) mevcudiyetini sürdürmektedir.

265 yıl, çünkü Ural Altay dilleri üzerine ilk çalı ma, 1730'da Strahlenberg'in "Avrupa ve Asya'nın Kuzey ve Do u Kısmı" adlı eseridir. Daha sonra Bopp'un Hint-Avrupa dilcili inde yaptı mı Ural-Altay için Schoot yapar. Türk dillerinin tasnifi ve ses kanunlarının tesbiti ba ta olmak üzere pek çok ilke imza atar. Daha sonra Ramstedh, Sauvageot, Castren, R.Rask gibi dilciler Ural-Altay Dilleri Ailesi'ni kurmak için çırpır rlar ve günün verilerine göre kurulmu da sayarlar.Ta ki Grunzel'in "Altay Dillerinin Kar ıla tırmalı Bir Grameri Tasla ı -1895 "adlı eserine kadar ! Bu eser Ural-Altay Dillen Ailesi'nin kurulu vesikası olmak amacıyla hazırlandı ı halde adeta böyle bir ailenin niçin kurulamayaca ının vesikası addedilir. Bu durum büyük ölçüde, geçen asrın sonunda ortaya atılıp geni kabul gören bir dil ailesi kurmadaki dört ölçü, yol açmı tır: 1.Fonolojik benzerlik , 2.Morfolojik benzerlik , 3.Sentaks benzerli i, 4.Hatırı sayılır ölçüde ortak kelime bulunması.

Bu süre içinde Ural-Altay dilcili indeki genel durum öyledir:

Böyle bir dil ailesi kurulamayaca ını iddia eden'er: Scerback, Deü, eü, koy, George Hazai, Böhtling, G. Clauson, Skhiorof, Donner, Szinyei.

htiyatlı davrananlü, r:ü, ang, wϕ(Nem)13 tü, , K.Gronbech, Sebeok, Ligeti, Bnzing, D.Sinor, J.Denny.

Taraftarlar: Ramteth, Castren, R.Rask, Gom Zoltan, Pelliot, Schmidh, Poppe, Polivanov,

Türk kitabelerinin metni ise bu günün canlı dili gibi seslenmektedir. Dilcilerin kelimelerin eskiyip öldü ü eklindeki teorileri Hint-Avrupa sözlü ünün geli mesi üzerindeki gözlemlere dayanır. Onlar ayrı ayrı dillerin tarihinin kendisine mahsus yönlerini dikkate almadan, bu iddiayı ba tan sona bütün dillere tatbik etmişlerdir. Tabiat bilimcileri aya "araba "gönderiyorlar, bizim anlı dilci ise "araba"nın ne oldu unu izah edemiyor".

Daha sonra O.Süleyman, bu kompleks sonucunda fizikçiyi örnek alan dilcinin ne kadar komik duruma dü tü ünü, bir fizikçiye göre insan tasavvurunun tecrübe dı ı de il, bilakis tecrübenin ürünü oldu unu, dilcilikte ise tecrübenin yerini adeta mistik bir mirasa bıraktı ını, hiçbir ilimde dilcilikteki kadar güçlü "ecdat kültüm"nü bulunmadı ını, bütün bu sebeplerle dil için çok özel bir çalı ma metodu uygulamak gerekti ini anlattıktan sonra tek tanrılı dinlerdeki mutlak iradenin cüz'i iradeye olan galebesini öyle vurgular:

"V. . Lenin 'Felsefe Defteri' nde insan idrakinin dünyayı bir bütün olarak kavrayamayacağını göstermiştir. İnsan maddi dünyanın ayrı ayrı yönlerini idrak eder, devamlı bir ekilde birinden di erine geçer. Bu durumda daima kavranılan bir yönü bir tarafı oldu unu unutarak onu mutlakla tırması tehlikesi vardır.

Bu durum dilcilik için de ileri sürülebilir. Hint-Avrupa dilleri üzerindeki mü ahedelerin sonuçları genelle tirilerek bütün dünya dillerine uygulandı ı zaman bu metodun ne kadar yanlış oldu u açıkça ortaya çıkacaktır."

İnsan dü ünçesindeki bu zavallılı ın Hint-Avrupa dilcileriindeki tezahürünü de öyle örneklendirir: Bir dil ailesi için tesbit ya da farz edilen ata dildeki kelime hazinesi, o dillerin öz varlığıdır, alıntı olamaz. Bugün neredeyse Ahd-i Atik'in 20. Asır dilbilimine uyarlanmış ekli sayılabilecek Nostratik görüşü bu durumu bütünüyle yalanlar. O. Süleyman, bu hükmü verenlerin Türkçe ile Hint-Avrupa dillerini kar ıla tırmaları durumunda at gözlü ünü atacaklarını u ekilde açıklar: Türk dilinde birinci onluktaki sayılar Hint-Avrupa dillerinin sayı adlarına uygun gelir. Aynı dillerdeki bazı birle ik sayılar da türkçeden alınmıştır. Latince çekim sistemi sadece Türkçe çekim sistemi ile izah olunabilir. Türkçede saygı ve ihtiram manasına çokluk eki olarak kullanılan "-ter" ekinin mother, father, sister, brother gibi akrabalık isimlerinin men eini dü ündürdü ü ortadadır.

Bu görüşleri öne sürdükten sonra yazar N. Y. Marr'dan u alıntıyı yapar: "Türkçe ve Türk iveleri meselesi bir kuyudur ama Hint-Avrupa dilcilerinin kuyusundan u farkı vardır: Onlar

kendi sahalılarında çok derinlere indiler, imdi bu yoldan dönmek isteseler bile imdiye kadarki iddialarını yerle bir etmeden bunu ba aramazlar. Kendi dil sistemlerinin derinli ine nüfuz etmeyi ba aramamış olan türkologlar ise bu sistemin kar ısında sfenks önünde durur gibi dikilip kalmışlardır. Her ikisinin ortak tarafı, metodlarının ekli karakter ta ıyor olmasıdır. Dilci türkologlar zengin bir malzeme denizinde seslerin maddi gerçekliklerini hiç bir zaman itibar etmeden daha çok Türklerin ayrılmadıkları yerlere dört elle sarılarak zengin Türk dilini, Türklerin veya kendi sosyal geleneklerine ba lı olan di er akraba halkların ya ayı ı, sosyal hayatı ile ba layamazlar.

Macar ve Finlilerde dil çalı maları bizden çok eski ve esaslıdır. 19. asırda Fin-Ugor filolojisi hakkında tetkikler bir dil ailesi te kil noktasına vardı. Bu noktadan sonra isim babası Castren olan "Altay"ik" tabiri Türk, Mo ol ve Mançu-Tunguz'dan ibaret Altay kolunu ifade eder oldu. Ancak yine de Ramstedh ba ta olmak üzere Winkler, Budenz, Munkacsi, Setala gibi dilciler Fin-Ugor ile di er koldaki dillerin benzerliklerini iddia ettiler. te bu yüzden nihai adlandırma Ural-Altay Dil Grubu eklinde oldu.

Adlandırma tartışmaları son 80 yılda yo unla an Ural-Altay dilcileri ile ilgili 265 yılın özeti sayılabilecek ve bugün her dilin ayrı ayrı incelenmesi prensibi dı nda geni kabul gören bir asgari mü terek vardır ki bunu ölmeden 15 gün önce Bang, not defterinde u satırlarla ifade eder: "U yerine hiç bir zaman X teklif etmeyece iz. Türkçe ile Mo olca arasındaki hısımlık sadece bir mü tearife (aksiyom) dir. Henüz ispat edilmemiştir, daha do rusu benim kanaatime göre ispat edilmemiştir. Bazı kelimeler aynı gibi görünüyor, acaba bunlar hısımlık mı, yoksa istiare mi ya da substrat mıdır? Her dil ayrı ayrı gramer ve anlam etütlerine tabi tutulmalı sonra da kar ıla tırılmalı olarak bütün diller ara tırılmalıdır."

Avrupa'da do up Amerika'da geni ilgi gören Ural-Altay dilcileri, özellikle mukayeseli gramer denemeleri ile geli mektedir. Hatta aleyhteki çalı malar bile sonuçta Altayistik'e hizmet etmektedir. 1958'den itibaren her yıl bir Altayistik kongresi düzenlenmektedir. Almanya'da Handbook der Orientalistik'in 5. cildi Altayistik'e ayrılmıştır. Yine Almanya'da Ural-Altayische Jahrbücher adlı altı ayda bir çıkan bilim dergisi ile Almanlar iki dünya sava ı arasındaki politikalanndan uzakla mış görünüyorlar. Amerika'da "Uralic Altaic Series" adı altında eserler dizisi yayımlanmış ve yeni çalı malar artarak sürmektedir.

Bunca çalı maya ra men bu dillerin bir aile te kil edemeyi güççeleri unlardır:

1. Üç Altay dilinde de mü terek hiç bir ek yoktur.

2. Sayılar arasında ba ka dil ailelerinde bulunan benzerlik Altay dillerinde yoktur.

3. Yine ba ka dillerin aile sayılma ölçüsü olan ortak adlandırmalar bu dillerde yoktur.

Tesbit edilen benzer unsurlar da unlardır:

Ses uyumu, artikel bulunmayı ı, kelimedede cinsiyet bulunmayı ı, dillerin hepsinin eklemeli olu u, isim çekiminde iyelik kullanılması, hepsinde fiil eklerinin zengin olu u, yardımcı unsurların daima esas unsurdan önce gelmesi, sayı sözlerinden sonra çokluk ekinin gelmeyi i, mukayesenin ablatifle yapılması, menfi hareket için hususî bir fiil eklinin bulunması, ayrı bir soru ekinin bulunması, ba laç yerine fiil eklerinin kullanılması.

Schott'un görü lerinden hareketle olu turulan Kar ıla tırılmalı Metod ilk önce Altay dillerine Sauvageot tarafından uygulanmı tır, ancak bu çalı ma çok tenkide u ramı tır.Zira söz konusu dillerden sadece türkçenin 8. asırda yazılı belgesi vardır daha sonra Mogollarınki 13. asır, di erleri çok sonradır.Bu malzeme yetersizli ine bir de Kar ıla tırılmalı Metot'un en mühim ölçüsü olan ses denkle melerine sıkıca sarılan dilcilerin dürbünle bakmak yerine dürbüne bakmak gibi, sese kulak verirken kelimedede müsafireten bulunan anlamı ihmal etmelerini; bugünden düne gitmek için her türlü imkan hazırken hep bir erken ba lama tarihi verme kolaylı ma kaçarak malzeme eksikli ini bu duruma bahane, dili de nesne adetmelerini; son yıllarda Belagat'in Delâlet bölümünü "Göstergebilim" adı altında geli tirmeye çalı tıkları halde " iirde hikmet, beyanda sihir vardır." hadis-i erifinde ifadesini bulan parol -varlık yani idea münasebetindeki metafizik tarafı seçemeyi leri; sanattaki Ekspresyonizmin dil çalı malarına uyarlanması, bir anlamda dilin bütünlü ü içinde kaybolu demek olan Yapısalcılık'ta tefrite varan hassasiyetleri yüzünden malzeme eksikli i gibi güçlükleri bertaraf etme gayesi ile geli tirilen ç hya (Internal Reconstruction) metodunun söz konusu dillere uygulanamayımı veya eksik uygulanımı eklersek böyle bir dil ailesinin niçin kurulamamı oldu u bir kez daha anla ılımlı olur.

Bütün bunlara yukarıda bahsedilen politik saplantıları ve söz konusu dillerin tarih içinde çok az de i ime u radıklarımı da ilave ettikten sonra bu

konuyu yine Sebeok'tan u alıntı ile noktalayalım: " ndo-German Dil Ailesinin üyeleri arasında hiçbir zaman aramadı ımız böyle bir yakınlı ı, bu diller arasında da aramamalıyız. Bilhassa fince ve samoyetçe ile türkçe arasında hem ekil hem de unsur benzerlikleri oldu u yolundaki çok eskiden beri ileri sürülmü olan görüş , ancak imdilerde kabul edilmi tir. Sözüünü etti im benzerliklerin (veya uygunlukların) anlamı udur: Dilcilerin ileri sürdükleri bu dillerin ortak bir dilden oldu u iddiasının isbatı gelecek nesillere bırakılmalıdır. Bana göre, bu diller çe itli dallara ve bir çok aileye ayrılırlar; fakat bunların hepsi ortak bir sınıf veya bir soya aittirler; çünkü bunlar arasında ndo-german ve di er diller arasındaki ba lardan daha kuvvetli ba lar vardır.Bu ili kilerin temelleri üzerinde duran pek çok bilim adamı gibi ben de Fince, Samoyetçe, Türkçe, Mo olca, Tunguzca gibi dillerin bütününe imdilik kaydıyla 'Altay Dilleri' adını veriyorum."

Önümüzdeki yılların Altayistik'in ve Türkoloji'nin dünya dilcili inin dolgu malzemeli i konumundan kurtulması için umut yüklü oldu unu söyleyebiliriz. Dil ailesinin kurulamayı ı malzeme yetersizli ine ba lanırken malzeme yetersizli inin nedenleri üzerinde niçin durulmadı ı artık anlaşılmaktadır. Altay kavimlerinin hepsi tarihin büyük bir kısmını göçebe olarak ya amı lardır, co tafyaları daima de i mi tir. Bunun yamsıra, mesela 20.asırda bu kavimlerden sadece Japon dilini konu anlar yüzde yüz hürriyet içinde idiler. Türk dilinin konu uldu u co rafya Avrupa kıtasından büyüktür; sadece Türkiye Cumhuriyeti bu yüzyılı ba ımsız ya adı.

Stendall "Roman caddede gezdirilen aynadır" der. Dil ve dil üzerine yapılan çalı maları da bu ölçünün dı ında tutmamak lazım. Gerçi Andre Gide, Dostoyevski gibi acıyı ve zorlukları dil ve edebiyatın besleyicisi sayarak " yi duygularla kötü edebiyat yapılır." der, ama bu, dil çalı maları için geçerli bir durum de ildir; zira bu sahadaki çalı maların öteki sahalarda dı ında ihtiyacı olan gerçeklikle maruz kaldı ı gerçekler arasındaki ters Orantı olmasına en az ihtimal verileni olması en kesin olan haline getiriveriyor. Günümüzde, Amerika ba ta olmak üzere bütün dünyada yapılan çalı malar genellikle artık bunların bilincinde olarak yürütülmekte ve gün geçtikçe söz konusu dilleri kapsayan bir ailenin te kili yolunda olumlu adımlar atılmaktadır. En azından artık böyle bir dil birli inin varlı ı yoklu u de il, varolu ya da kurulu ekli tartışılmaktadır.